

С.Білошицький

ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

Україна як одне з найбільш молодих державних утворень сучасності нагально потребує вироблення орієнтирів для власного політичного, економічного й духовного розвитку. Джерелом подібних пошуків можуть стати як внутрішні національні цінності і традиції, так і цінності і традиції, що були вироблені найбільш розвиненими та процвітаючими державами.

Доволі поширеною серед політологів і політиків залишається думка про те, що саме сповідання ліберально-демократичних цінностей може стати джерелом успіху сучасного суспільства. Однак, на наше переконання, тверезий і не надто заідеологізований погляд на проблему сьогодення і майбутнього ліберальної демократії може привести дослідника до більш глибокого розуміння природи даного явища, виробленню принципово нового підходу до усвідомлення ролі і місця ліберальної демократії у формуванні майбутнього світового порядку і визначення в ньому місця Української Держави.

У рамках комплексного дослідження феномена ліберальної демократії, крім внутрішньосистемних чинників, дуже важливо встановити наявність або відсутність геополітичних перешкод на шляху поширення ліберальних цінностей у сучасному світі. Деякі аспекти цієї проблеми у своїх наукових працях висвітлювали такі діячі, як Зб.Бжезінський, П.Б'юкенен, Ф.Закарія, Г.Кіссінджер, Ф.Фукуяма, С.Гантінгтон, М.Гардт, А.Негрі, А.Етціоні, Дж.Сорос, Е.Тодд, О.Арін, В.Деркачов, О.Дугін, О.Панарін, С.Переслєгін, А.Уткін та інші¹, однак вони скоріше виявили тенденцію поступового формування монополярного світового ладу, не відповідаючи на питання про її ідеологічний зміст та ідеологічні перспективи.

Таким чином, завдання статті, — окреслити геополітичні виклики лібералізації світового порядку.

Після геополітичного краху СРСР і світової системи соціалізму Захід, і в першу чергу США, заявив про зміну принципів світового устрою. Спочатку керівництво єдиної наддержави декларувало проведення курсу на подолання риторики «холодної війни» і формування нової світової системи, яка заснована на «легітимній демократії, що поширюється від одного суб'єкта до іншого», в якій «свобода і пошана прав людини знайдуть своє місце в кожній країні». Передбачалося, що режими ліберальної демократії поступово затвердяться в більшості країн, і США перетворяться на «першого серед рівних» зразкового демократа.

Однак розвал біполярної моделі не привів до зняття напруженості в системі міжнародних відносин, а, навпаки, повернув до життя значну кількість «заморожених» конфліктів і геоамбіцій. Як заявив Зб.Бжезінський, тодішнє керівництво США недооцінювало міру наростаючої глобальної незадоволеності, що «якось затьмарилася тривалим конфліктом з Радянським Союзом». «Ця незадоволеність, що виникає з національних і релігійних конф-

ліктів і підсилюється наростаючою соціальною нетерпимістю до різних форм нерівності і пригноблення, довго бродила приховано і вирвалася назовні тільки після закінчення «холодної війни». Надії на новий світовий порядок і на плідну глобальну співпрацю померли насильницькою смертю 11 вересня 2001 р.»², — констатував американський політолог.

Правда, слід зазначити, що сам чинник 11 вересня швидше за все став лише формальним приводом для зміни політичного курсу. Вже в 1997 р. група неоконсерваторів — впливових державних діячів і політологів (серед яких Д.Чейні, С.Форбз, П.Вулфовіц, Ф.Фукуяма, Д.Рамсфелд та ін.) розповсюдили серед політичної еліти США документ під назвою «Програма «Новий американський вік»», в якому призвали «розгорнути рух на підтримку глобального лідерства Америки».

У документі підкреслювалося: щоб США змогли «скористатися плодами успіхів, досягнутих у цьому сторіччі, і забезпечити свою безпеку і велич у наступному», необхідно «взяти ситуацію під контроль ... підтримувати ідею американського лідерства».

Для цього американцям пропонувалося значно збільшити витрати на оборону негайно і модернізувати свої збройні сили в майбутньому; укріпити зв'язки з демократичними союзниками і кинути виклик режимам, які не приймають інтересів і цінностей США; підтримувати рух за політичну і економічну свободу за кордоном; узяти на себе відповідальність за особливу роль Америки в збереженні та поширенні міжнародного порядку, сприятливого для країни, її безпеки, процвітання і принципів³.

Пізніше багато хто з авторів документа взяв участь у підготовці нового, «гегемоністського» зовнішньополітичного курсу США, який дістав назву «Доктрина Буша». Сам Дж.Буш, озвучуючи цю доктрину в Уест-Пойнті в червні 2002 р., підкреслив, що в основі курсу гегемонії знаходяться інтереси національної безпеки самих США. Вона, в свою чергу, тримається на двох китах: 1) Сполучені Штати робитимуть все від них залежне для збереження незаперечної військової переваги; 2) Сполучені Штати привласнюють собі право робити попереджуючі дії⁴. Ця заява дозволила Дж.Соросу дійти висновку: «Загалом ці «кити» припускають існування двох видів суверенітету: суверенітет Сполучених Штатів, який має пріоритет перед міжнародними договорами і зобов'язаннями, і суверенітет всіх інших держав, які підкоряються доктрині Буша»⁵.

Саме ж доктрину Дж.Сорос охарактеризував таким чином: «Міжнародні відносини будуються на основі сили, а не закону; сила домінує, а закон визнає те, що домінує. Сполучені Штати, безумовно, домінуюча держава в світі після «холодної війни», тому в них є право нав'язувати свої погляди, інтереси і цінності світу. Прийняття американських цінностей повинне піти світу на користь, оскільки американська модель довела свою перевагу. У минулому Сполучені Штати не використали повною мірою свою потужність. Таке становище необхідно змінити. Сполучені Штати повинні заявити про своє верховенство в світі»⁶.

Проте і до проголошення «Доктрини Буша» адміністрації президентів Дж.Буша-старшого і Б.Клінтона проводили зовнішньополітичний курс, який свідчив про те, що США поводяться як одноосібний лідер, не охочий зважати на інші країни. Про це, на думку російського дослідника Т.Шаклеїної, свідчить примусове впровадження американських цінностей та інститутів демократії; порушення принципу державного суверенітету; втручання у внутрішні конфлікти окремих держав; жорстка протидія нарощуванню звичайного озброєння в інших країнах; просування американських корпоративних інтересів під прикриттям гасел про вільну торгівлю; втручання в конфлікти, де США не мають прямих інтересів; розширення НАТО; розділення держав на категорії, як, наприклад, «держави, що не відбулися», або «небезпечні держави», відмова їм у членстві в міжнародних організаціях та ін.⁷

Як відзначають О.Бузгалін і А.Колганов, разом зі зміною зовнішнього курсу США почала трансформуватися і внутрішньополітична ситуація в американському суспільстві. Якщо раніше будь-які агресивні акції і гегемоністські спрямування спиралися на стандартні ліберальні ідеологеми «вільного суспільства»: захист прав людини, свободу конкурентних відносин, інститутів, свободу слова, свободу утворення громадських організацій і антитоталітарної риторики, то, починаючи з 11 вересня, ідеолого-політичне і духовне оформлення агресивних гегемоністських акцій стало істотно іншим — в американському суспільстві стала формуватися «імперська ідейно-духовна атмосфера і ідеологічна парадигма»⁸.

Французький соціолог А.Турен підкреслює, що, здійснюючи політику гегемонії, американці виходять за рамки ліберальної демократії, яка і виростила американську могутність: «Америка створює новий, придуманий нею світовий порядок, в якому можна служити лише одному Господу, і виходить, що США з щораз

більше стають схожі на ті правлячі режими, про небезпеку яких вони говорять»⁹.

Фактично в американському суспільстві відбувається відкочування від ліберально-демократичної моделі розвитку. Це вимушений був визнати і Зб.Бжезінський, який дійшов висновку, що «американська глобальна потужність суперечить американській демократії як внутрішній, так і експортованій. Внутрішня американська демократія ускладнює здійснення національної могутності на міжнародній арені, і навпаки — глобальна могутність Америки може створити загрозу демократії в США»¹⁰.

Крім того, однополярна модель, що підтримується американською елітою, несе в собі значні ризики для майбутнього світу та США.

Ряд експертів мають сумнів у здатності американського суспільства винести тягар світової гегемонії. Наприклад, російський учений А.Уткін зі всією серйозністю стверджує, що перед американськими будівниками однополярного світу надто гостро виникають два питання. По-перше: чи може країна з населенням в 280 млн. чоловік, що становить менше 5% всього світового населення, диктувати свою волю іншим шести з чимось мільярдам? До того ж в умовах, коли американський народ не готовий понести значні жертви за успіхи на зовнішній арені. По-друге: чи погодиться решта могутніх країн на добровільне підпорядкування «доброзичливій» гегемонії Америки?¹¹

Слід зазначити, що побоювання А.Уткіна частково розділяє і Зб. Бжезінський, визнаючи, що в США посилюється криза політичної ідентичності населення із-за прогресуючого домінування в суспільстві представників расових і етнічних меншин. Уже тепер з 285 мільйонів громадян США 37 мільйонів — латиноамериканського походження, майже стільки ж афроамериканців, 11 мільйонів вихідців з Азії, більше 3 мільйонів американських індіців, гавайців і жителів Аляски. Незабаром Каліфорнія стане першим штатом, де буде відсутня переважаюча расова більшість. Ці тенденції впритул приводять до питань: чи може конкретна расова або етнічна меншина зайняти в Америці панівне становище і які можливі наслідки?¹²

На думку американця Ч.Капхена, існуючий однополярний світ володіє вкрай обмеженим ресурсом і скоро буде демонтований. Про це свідчать дві тенденції. Перша: розосередження влади — «втрата економічної потужності сьогодні відбувається набагато швидше, ніж в попередні історичні періоди». Друга: однополярність

зобов'язує США «утихомирювати» багато держав заради міжнародного порядку, що призведе до виснаження ресурсів «навіть за умови, що американські ресурси, як і досі, залишаться невичерпними»¹³. Як наслідок, США можуть втратити гегемонію набагато раніше, ніж навіть припускають песимісти. Світ повернеться до стану багатополярності, а «геополітичні розмежувальні лінії проляжуть знов — між силовими центрами в Північній Америці, Європі і Східній Азії»¹⁴.

З цими тезами загалом згоден і О.Арін, який стверджує, що в геополітиці спостерігається циклічна закономірність зміни структури світового порядку: зазвичай (хоча бувають і винятки) однополярна структура переходить в багатополярну, остання, в свою чергу, породжує біполярну, яка знов переходить в однополярність і т. д.¹⁵.

На його думку, США, проводячи гегемоністський курс, породжують антиамериканські настрої по всьому світу, стимулюючи тим самим формування антиамериканського блоку. Центром цього блоку приречений стати Китай, до якого приєднаються країни «третього світу» і деякі держави Близького Сходу і Південної Азії. Цей антиамериканський блок (який, на думку О.Аріна, швидше за все почне формуватися в другій чверті нашого століття) за сукупним економічним потенціалом буде зіставлений із західним блоком, очолюваним США. У військовому ж відношенні він досягне стратегічного паритету. Внаслідок цього до середини ХХІ століття відновиться системна біполярність.

Таким чином, «структура системи міжнародних відносин буде змінюватися від нинішньої однополярності через короточасну багатополярність до системної і досить тривалої біполярності»¹⁶. При цьому критичною крапкою в розвитку світового порядку стане не біполярність, а проміжна стадія — багатополярність, оскільки вона «є найнестійкішою системою. Це — світ хаосу, боротьби всіх проти всіх. Він призводить до почастищення регіональних конфліктів, включаючи і військові. З погляду міжнародної стабільності — це якнайгірший варіант структури міжнародної системи»¹⁷.

Американський політолог Ф.Стівенс уже зараз відзначає тенденцію до «ослаблення «лідерської ролі» США і зміни балансу сил на світовій арені». У 2007 р., на його думку, «геополітичний пристрій швидше за все взагалі позбудеться яких-небудь організуючих принципів». США, під важкістю невирішених проблем, у зовнішній політиці перейдуть до оборонної риторики¹⁸.

У будь-якому разі гегемоністська модель, яку вибрали США для просування в світі своїх національних інтересів, завдає серйозного удару по іміджу ліберально-демократичних цінностей як на периферії, так і в самому гегемоністському співтоваристві. Як тонко помічає О.Панарін, «американізований лібералізм переживає сьогодні фазу більшовизації». На його думку, «новий, однополярний світ означає те ж саме, що однопартійний політичний режим: і у тій, і в іншій системі не може бути третьої сили, що не визначилася: або ви з нами — з першим світом, або ви за межами цивілізованого людства взагалі, в четвертому світі «недоторканих»¹⁹.

Зворотним боком політики гегемонії стало різке ослаблення тих міжнародних організацій і норм міжнародного права, які забезпечували глобальну стабільність впродовж другої половини ХХ сторіччя.

Як відомо, внаслідок підсумків Другої світової війни сформувалась унікальна система міжнародних відносин, яка, з одного боку, характеризувалася рівновагою військових потенціалів двох наддержав, а з іншого — визначалася не стільки письмовими угодами, які були між ними, скільки неформальними правилами і процедурами, виробленими сторонами в процесі взаємодії.

У цій системі існували два контури відносин: перший — між СРСР і США; другий — відносини наддержав з державами, що входили в її сферу впливу, або «нічийми» державами. Таким чином, в другому контурі наддержави виступали як наднаціональні структури, а в першому — функціями наднаціональних структур володіли авторитетні міжнародні організації. Це означало, що міжнародні організації могли висловлюватися практично з будь-якого приводу, зокрема, засуджувати будь-яку агресію, а малі держави, користуючись «зв'язком» СРСР і США, отримали такий ступінь суверенітету, на який вони не могли розраховувати до війни.

Міжнародні організації в першу чергу створювалися для взаємного узгодження позицій різних країн у широкому спектрі питань, згладжування диспропорцій розвитку, попередження конфліктів і створення сприятливих умов для міжнародної співпраці, розвитку торгівлі, економіки, культурного обміну.

Необхідно відзначити, що до початку 80-х років ХХ століття міжнародні організації, такі як ООН, ЮНІСЕФ, МОП, МВФ, ВБ, ОЕСР, ЮНЕСКО, ГАТТ і ряд інших, достатньо успішно справлялися з функціями згладжування гострих питань, що виникають унаслідок нерівномірного розвитку різних країн. Крім того, в умовах

протистояння наддержав вони виконували функції арбітрів і майданчиків для переговорів. Як відзначає С.Удовік, «кожний із учасників «холодної війни» хотів проявити себе з кращого боку, тому, наприклад, в рамках ЮНЕСКО активно розвивалися програми з ліквідації неписьменності і порятунку культурної спадщини, в рамках ЮНІСЕФ — з ліквідації голоду і допомоги дітям, а в рамках МОТ — боротьби з бідністю і забезпечення соціальних гарантій»²⁰.

Однак у зв'язку з порушенням паритету можливостей між США і СРСР в 1980-х, і особливо в 1990-х, ця міжнародна система розвалилася. Поступово в міжнародних правових документах почастилася присутність такого суб'єкта, як «світова спільнота», або «міжнародне співтовариство», від імені якого як зазвичай, виступали США. Фактично виникла суперечність між досить демократичним характером устрою ООН і формуванням єдиної в світі ієрархії влади з Америкою на її вершині. І хоча США мали вирішальний вплив на події світової політики, залишалася система міжнародної колективної безпеки у вигляді ООН, що включала Генеральну Асамблею і Раду Безпеки. Будь-які військові дії проти інших країн повинні були мати санкцію Ради Безпеки. Іншими словами, система влади США над світом, що склалася до початку ХХІ століття, ще не була абсолютною. Але на передній план американської зовнішньої політики елітами вже висувалося завдання її досягнення.

Зб.Бжезінський вважає, що після закінчення «холодної війни» більшість американців розділяли багатостороннє бачення світу. Вони виступали за законність процесуальних норм, визнавали загрозу глобалізації, яка набувала дедалі реальніших рис, і вважали за необхідне діяти з допомогою міжнародних організацій. В опитуваннях громадської думки, що проводились наприкінці минулого сторіччя, близько 67% респондентів висловилися за посилення ООН; 60% — за посилення СОТ; 56% — за посилення ролі Міжнародного суду і 44% — за зміцнення МВФ; 66% підтримали ідею Міжнародного кримінального суду.

Навіть після подій 11 вересня 2001 р. 85% населення США вважали, що Америка «повинна прислухатися до думки своїх основних союзників». «Змінювання перспектив, що настало, коли замість досить м'якого уявлення про роль Америки в світі прийшла стурбованість її власною безпекою, виявилось не стільки на рівні громадської думки, скільки у вищій політичній свідомості»²¹, — резюмував політолог.

Нова президентська команда вирішила продемонструвати, що вона не бажає мати нічого спільного з договорами, які вважає застарілими або які обмежують свободу дій США. Видний американський політик С.Телботт охарактеризував позицію адміністрації Дж.Буша так: «Вона не бачила великої користі від союзів і міжнародних органів. До ООН і навіть до НАТО вона ставилася скоріше з поблажливістю, ніж з повагою»²².

Як наслідок, США приступили до активного реформування ООН — з метою встановити над цією структурою повний контроль. Зокрема, в 2004 р., в рамках роботи з реалізації положень Декларації тисячоліття була підготовлена доповідь Групи високого рівня, яка досліджує погрози, виклики і переміни, «Більш безпечний світ: наша загальна відповідальність». Там відображені наступні найважливіші положення: 1. Створення «політичних мереж» — організації регіональних структур для забезпечення стабільності; 2. Просування «тихої революції» — збільшення фінансових і політичних можливостей ООН; 3. Розширення взаємодії ООН з приватним сектором і неурядовими організаціями; 4. Розширення з ухваленням рішень ООН прав тих держав, які забезпечують найбільші фінансові вливання в діяльність ООН і беруть найширшу участь у військових операціях ООН²³. Очевидно, що всі ці пункти відображатимуть легітимне збільшення впливу США на ООН. При цьому раніше американцям уже вдалося отримати право вето у СОТ і поставити під контроль Всесвітній банк і МВФ.

Ті ж міжнародні організації, які не вдається поставити під прямий контроль, США, як правило, ігнорують. Наприклад, у липні 1998 р. було підписано Римську угоду про створення Міжнародного кримінального суду, і, хоча в період президентства Б.Клінтона США поставили свій підпис під цим документом, адміністрація Дж.Буша фактично дезавувувала згоду американської сторони. При цьому аргументом у бік недоцільності співпраці США з Міжнародним кримінальним судом висувається теза, яка свідчить, що «з боку більш не контролюваного Вашингтоном суду можна чекати показових процесів стосовно громадян США»²⁴.

На думку французького міжнародника Д.Суле-Лярів'єра, війна США в Іраку показала, що у Міжнародного кримінального суду не так вже багато шансів перетворитися на ефективний міжнародний інститут. Америка вибрала стратегічний шлях світового розвитку, зауважує учений, і знаходиться він поза площиною «багатопольярного світу, заснованого на верховенстві міжнародного права»²⁵.

Доводиться визнати, що ми є свідками не тільки вибудовування однополярного світового порядку, але й перетворення ключових міжнародних організацій на виконавські органи влади світового гегемона.

Ще однією глобальною проблемою, що створює перешкоду для лібералізації світового порядку, є поглиблення ресурсної кризи, пов'язаної з екстенсивним зростанням енерговитратних технологій, зростанням населення і стандартів споживання.

Якщо в 1999 р. світові ціни на нафту становили приблизно 15 доларів за барель, то в 2007 р. вони вирости вчетверо. На думку Міжнародного енергетичного агентства, загальносвітовий попит на енергоносії до 2030 р. збільшиться на 37–50%. Сьогодні експерти з проблем енергетичного сектору побоюються, що видобуток нафти може не встигати за все більше зростаючим попитом.

Попит на нафту та газ збільшується надто швидко перш за все через споживання цієї сировини в Китаї та Індії, хоча численне населення цих країн робить лише перші кроки по сходинах матеріального добробуту. У 2004 р. один Китай забезпечив 30% збільшення загальносвітового попиту на енергоносії, і рано чи пізно він обжене США за кількістю споживання нафти.

При цьому важливо відзначити, що все більш зростаюча частка нафтогазових ресурсів світу зосереджуватиметься в руках добувних країн Близького Сходу, колишнього СРСР і Латинської Америки, а не демократичних держав на зразок Норвегії, Великої Британії і США. Запаси енергоносіїв у Північному морі, на думку експертів, виснажуються, а об'єм видобутку нафти на території США неухильно падає вже 20 років. Найбільшими в світі запасами природного газу володіють Росія та Іран.

Іншими словами, як заявляє Дж.Курланцик, вперше після розпаду СРСР у видобувних країн з авторитарними режимами, чийм головним клієнтом все частіше стає Китай, з'явилася могутня зброя проти Заходу, при цьому, зазначає він досить відверто, «в наступаючу епоху «сировинного націоналізму» питання, пов'язані з демократизацією і правами людини, можуть взагалі опинитися за бортом»²⁶.

Ситуація, що склалася, вкрай турбує політичних спостерігачів, оскільки боротьба за ресурси різко загострює ескалацію напруженості між основними «полюсами сили». Колишній державний секретар США Г.Кіссінджер вимушений визнати, що бурхливий економічний розвиток Китаю та Індії, «яким би вигідним це не було

для індивідуумів, вносить до політики великі питання, що завдають збитків світовій економіці». На його думку, «пропорційне регулювання доступу до світових енергетичних ресурсів і сировини перевищує можливості міжнародної системи в її нинішній формі. Виникає реальна небезпека повернення до суперництва колоніальної ери — при цьому сварки через напрямок трубопроводів замінять минулі сварки через території — і до кризи цін на товари, який може закінчитися загальносвітовим економічним спадом»²⁷.

Крім того, загостренню ситуації «сировинної кризи» сприяє сильна соціальна поляризація по осі «Північ — Південь». За прогнозами Зб.Бжезінського, до 2020 р. населення бідних регіонів складатиметься в основному з молоді (найнеспокійнішого контингенту в політичному і соціальному плані), а це ще більше підсилить соціальну напруженість. Очікується, що до 2020 р. населення у віці до 30 років становитиме, відповідно: у Азії — 47%, на Близькому Сході і в Північній Африці — 57%, в зоні на південь від Сахари — 70%. У більшості країн не буде умов для успішної інтеграції цієї молоді в суспільство, що перетворить її на найлютішого опонента існуючого міжнародного порядку. Таким чином, доходить висновку американський учений, «Америка, Європа, деякі багаті країни і, можливо, незабаром Японія стають для знедолених, з одного боку, привабливим магнітом, а з іншого — об'єктом ненависті»²⁸.

З подібною оцінкою погоджується і М.Горбачов, який вважає, що «розділення світу на острови добробуту і зони убогості і відчаю небезпечніше, ніж «холодна війна», тому що їх неможливо відгородити один від одного. Відчай створює ґрунт для екстремізму і тероризму, не говорячи вже про потоки міграції, епідемії, появу нових вогнищ нестабільності»²⁹.

Вищенаведені фактори дозволяють зробити наступні висновки:

– Розвал біполярної моделі не призвів до зняття напруженості в системі міжнародних відносин, а, навпаки, викликав до життя значну кількість «заморожених» конфліктів і геоамбіцій.

– Курс на посилення американського гегемонізму створює загрозу розвитку як демократії всередині США, так і в решті світу. Крім того, однополюсна модель, підтримувана американською елітою, несе в собі значні ризики для майбутнього світу і США, оскільки не є результатом консенсусу основних світових діячів. Ця модель завдає серйозного удару по іміджу ліберально-демократичних цінностей як на периферії, так і у самому гегемоністському співтоваристві.

– Швидше за все, існуючий однополюсний світ має вкрай обмежений ресурс і незабаром буде демонтований. Структура системи міжнародних відносин змінюватиметься від нинішньої однополюсності через короточасну багатополлярність до системної й досить тривалої біполлярності. При цьому критичною крапкою в розвитку світового порядку стане не біполлярність, а проміжна стадія — багатополлярність, оскільки вона є найнестійкішою системою. Це — світ хаосу, боротьби всіх проти всіх. Він приводить до частішання регіональних конфліктів, включаючи і військові.

– Результатом реалізації політики гегемонізму стало різке ослаблення тих міжнародних організацій і норм міжнародного права, які забезпечували глобальну стабільність протягом другої половини ХХ сторіччя. Зокрема, США розпочали активне реформування ООН з метою встановити над цією структурою повний контроль. Ті ж міжнародні організації, які не вдається поставити під прямий контроль, США, як правило, ігнорують. У результаті світ стає свідком не просто вибудовування однополюсного світового порядку, але й перетворення ключових міжнародних організацій у виконавчі органи влади світового гегемона.

– Ще однією глобальною проблемою, що створює перешкоду для лібералізації світового порядку, є поглиблення ресурсної кризи, пов'язаної із екстенсивним зростанням енергоспоживаючих технологій, збільшенням кількості населення і стандартів споживання. Всезростаюча частка нафтогазових ресурсів світу буде зосереджуватись у руках видобувних країн Близького Сходу, колишнього СРСР і Латинської Америки, а не демократичних держав.

Подальше опрацювання запропонованої теми дасть змогу отримати результати, які можна буде використовувати для: вироблення адекватної державної політики; підготовки фундаментальних наукових праць, присвячених проблемам розвитку сучасних політичних систем; написання навчальних підручників з політичних і суспільних дисциплін.

---

¹ Див: *Бжезинский Зб.* Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Пер. с англ. — М.: Междунар. отношения, 2004. — 288 с.; *Бжезинський З.* Велика шахівниця / Пер. з англ. — Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — 236 с.; *Бьюкенен П.Дж.* Правые и не-правые: Как неоконсерваторы заставили нас забыть о рейгановской революции и повлияли на президента Буша / Пер. с англ. *К.Ковешникова.* — М.: АСТ: АСТ МОСКВА: Транзиткнига, 2006. — 348 с.; *Закария Ф.* Будущее свободы: нелибе-

ральная демократия в США и за их пределами / Пер. с англ. под ред. *В.Л.Иноземцева*. — М.: Ладомир, 2004. — 383 с.; *Киссинджер Г.* Нужна ли Америке внешняя политика? / Пер. с англ., под ред. *В.Л.Иноземцева*. — М.: Ладомир, 2002. — 352 с.; *Фукуяма Ф.* Америка на распутье: Демократия, власть и неоконсервативное наследие / Пер. с англ. *А.Георгиева*. — М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. — 282 с.; *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. *Т.Велимеева, Ю.Новикова*. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. — 603 с.; *Хардт М., Негри А.* Множество: война и демократия в эпоху империи / Пер. с англ., под ред. *В.Л.Иноземцева*. — М.: Культурная революция, 2006. — 559 с.; *Этциони А.* От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / Пер. с англ., под ред. *В.Л.Иноземцева*. — М.: Ладомир, 2004. — 384 с.; *Сорос Дж.* Мыльный пузырь американского превосходства. На что следует направить американскую мощь / Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. — 192 с.; *Тодд Э.* После империи. Рах Americana — начало конца / Пер. с фр. *Е.Н.Корендясова*. — М.: Междунар. отношения, 2004. — 240 с.; *Арин О.А. (Алиев Р.Ш.)* Мир без России. — М.: Изд-во Эксмо, 2002. — 480 с.; *Дергачев В.А.* Цивилизационная геополитика (Геофилософия): Учебник для вузов. — Киев: ВИРА-Р, 2004. — 672 с.; *Дугин А.Г.* Проект «Евразия». — М.: Эксмо, Яуза, 2004. — 512 с.; *Дугин А.* Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством — Изд. 4-е, Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 2000. — 928 с.; *Панарин А.С.* Стратегическая нестабильность в XXI веке. — М.: Алгоритм, 2003. — 560 с.; *Переслегин С.Б.* Самоучитель игры на мировой шахматной доске. — М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2006. — 619 с.; *Уткин А.И.* Единственная сверхдержава. — М.: Алгоритм, 2003. — 576 с.; *Уткин А.И.* Мировой порядок XXI века. — М.: Изд-во Эксмо, 2002. — 512 с.; *Къеза Дж.* Война империй: Восток — Запад. Раздел сфер влияния / Пер. с ит. *Н.Мироновой*. — М.: Эксмо, 2006. — 320 с.

² *Бжезинский Зб.* Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство. — М.: Междунар. отношения, 2004. — С. 182.

³ Project for the New American Century, Statement of Principles, June 3, 1997. Project for the New American Century Web site. — <http://www.newamerican-century.org>.

⁴ *Ostermann Dietmar.* Unberechenbare USA // Frankfurter Rundschau. — 2002. — 17 June.

⁵ *Сорос Дж.* Мыльный пузырь американского превосходства. На что следует направить американскую мощь. — С. 25.

⁶ Там само. — С. 18.

⁷ *Шаклеина Т.А.* Дискусии в США по внешней политике. «США и Канада: экономика, политика, культура». — 1999 г. — №12. — <http://iskran.iip.net/russ/index-ru.html>.

⁸ *Бузгалин А.В., Колганов А.И.* Глобальный капитал. — М.: Едиториал УРСС, 2004. — С. 470.

⁹ *Touraine Alain.* El imperio guerrero // El Pais. — 2003. — 1 septiembre.

- ¹⁰ *Бжезинский Зб.* Выбор. Глобальное господство... — С. 179.
- ¹¹ *Уткин А.И.* Единственная сверхдержава. — М.: Алгоритм, 2003. — С. 262–263.
- ¹² *Бжезинский Зб.* Выбор. Глобальное господство... — С. 245.
- ¹³ *Капхен Ч.* Закат Америки: Уже скоро / Пер. с англ. *Б.Сыркова.* — М.: ООО «Издательство АСТ»; ОАО «ЛЮКС», 2004. — С. 136 с.
- ¹⁴ Там само. — С. 18.
- ¹⁵ *Арин О.А. (Алиев Р.Ш.)* Россия: ни шагу вперед. — М.: Изд-во Эксмо, 2003. — С. 357.
- ¹⁶ Там само. — С. 76–77.
- ¹⁷ Там само. — С. 365.
- ¹⁸ *Stephens Philip.* World in 2007: Unhappy about today and unsure about tomorrow // The Financial Times. — 2007. — 24 January.
- ¹⁹ *Панарин А.С.* Стратегическая нестабильность в XXI веке. — М.: Алгоритм, 2003. — С. 241.
- ²⁰ *Удовик С.Л.* Глобализация: семиотические подходы — М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 2002. — С. 418.
- ²¹ *Бжезинский Зб.* Выбор. Глобальное господство... — С. 253.
- ²² *Talbot Strobe.* Back toward multilateralism as usual // The International Herald Tribune. — 2002. — 4 December.
- ²³ Сверхдержавность и международное право. Официальный сервер Сергея Глазьева. — <http://www.glazev.ru/print.php?article=633>.
- ²⁴ *Paasch Rolf.* Weltmacht gegen Weltgericht // Frankfurter Rundschau. — 2002. — 1 Juli.
- ²⁵ *Soulez-Lariviere Daniel.* L'ineluctable defaite de l'unilateralisme // Liberation. — 2003. — 27 avril.
- ²⁶ *Курланцик Джошуа.* Грубое пробуждение для Запада: грядет «сырвевая война» // «The New Republic» (США). — 2006. — 2 октября. Сайт ИноСМИ.Ru. — <http://www.inosmi.ru/translation/230191.html>
- ²⁷ *Kissinger Henry A.* America's Assignment // Newsweek. — 2004. — 4 November.
- ²⁸ *Бжезинский Зб.* Выбор. Глобальное господство... — С. 216.
- ²⁹ *Gorbachev Mikhail.* Why the poor are still with us // Global Agenda. — 2005. — 10 February.